

Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ebru Burcu Yılmaz*

Özet: Edebî metinler insan gerçeğini günlük dilin sınırlarını aşan bir zenginlikle okuyucuya sunarlar. Yazarlar bunu yaparken, dilin poetik işlevinden ve bilinç dışının sembol üretme ayrıcalığından yararlanırlar. Edebî eserleri sıradanlıktan kurtaran en önemli güç de ifadeye özgün ve etkili bir form kazandıran sembol dilinde gizlidir. Metinlerin, semboller vasıtasıyla işeret ettikleri anlamlar, okuyucuya, kişi ya da kavramların temsiliyle aktarılabileceği gibi, aynı zamanda birtakım görüntülerin arkasına gizlenerek de sezdirilebilir. Bu sebeple sembol dilinin çözümlenmesinde metin içinde geçen unsurlar kadar, metin dışı bilgilere ya da farklı bilimsel disiplinlere ait yöntemlere müracaat edilmesi edebî eserin açıklanmasında bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu yazımızda sembol dilinin, hikâye ve romanlarda hangi görüntülerle karşımıza çıkabileceğini örnek metinlerle açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sembol dili, arketip, hikâye, roman, rüya.

Giriş

Bir metnin anlaşılması ve yorumlanması ancak derinde yatan gizli özün ve kapalı anlamların açıklanmasıyla mümkün olabilir. Edebî metinler, güçlü bir sezgi kabiliyetine sahip uyanık bir dikkatle incelendikleri zaman, farklı açılımlar ortaya koyan, çok katmanlı yapılar olarak değer kazanırlar. Dilin imkânlarını sınırsız hale getiren semboller, üstün bir duyarlılığa sahip sanatçıların, alışılmış kelime ve anlam birliklerine, yeni ve özgün çağrışımlar yüklemeleri sonucu ortaya çıkarlar.

Sembol kullanma ihtiyacı, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren, özellikle günümüze ulaşan mitolojik öykü, destan, efsane ve kutsal metinlerde de kendisini hissettirir. Kimi zaman farklı yüzyıllarda ve farklı coğrafyalarda yaşamış insanların benzer semboller kullanmaları sembol dilinin evrensel yönünü ortaya koyar. Sembol dilinin zenginliğini eserlerinde kullanan yazarlar, bu kaynaktan, karakterleri tanıtmak, tema, zaman ve mekân gibi unsurlara açıklık kazandırmak ve anlatımı etkili kılmak için yararlanmışlardır. Semboller kimi eserlerde kişinin bilinçaltını ve komplekslerini yansıtan rüya ve arketiplerin içine gizlenerek karşımıza çıkarken, kimi eserlerde de sembolik anlam

* Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/MALATYA
eburcu@inonu.edu.tr

taşıyan mekân, zaman, kişi, renk, şekil ve sayı olarak entrik kurguyu şekillendirirler. Felsefî ve psikolojik açıdan da değerlendirilmesi gereken sembol dili, edebî eserlerin tahlilinde farklı görüntü seviyelerinde karşımıza çıkarlar.

Kişisel ve Kolektif Bilinç dışını Yansıtan Semboller: Arketipsel Sembolizm

Edebî metinlerin içerisinde rüya, öte âlem, hayal ve sembol gibi farklı görünüşlerle ortaya çıkan arketipler, kişisel ve kolektif bilinç dışındaki duyguların dışı vurumudur. “Arketipi algılanabilir kılarak anlamını ve işlevini bir ölçüde yansıtan bilinçteki belirîş biçimini” (Gökeri 1979: 12) arketipsel imge olarak tanımlayan Jung, somut bir şekilde ortaya koyulamayan bilinç dışına ait unsurların, farklı kılıklarda ortaya konulabileceğini belirtir. Sembolik düzlemde insanın bilinç dışına ittiği duygu ve düşüncelerin arketipsel imgelerin arkasına gizlenerek sunulması, edebî eserlerde anlatıma ayrı bir zenginlik kazandırır.

İnsanlığın ortak davranış kalıplarını ve düşünsel yönelimlerini “başlatma, kontrol etme ve yönlendirme kapasitesine sahip doğal nöropsişik merkezler” (Stevens 1999: 49) olarak görülen arketipler, her dönemdeki edebî eserlerde benzer temalar etrafında kullanılmıştır. Bu temaların başında kahramanın iç çatışmalarının, dışarıdaki kişi ve nesnelere somutlaştırılarak anlatıldığı “yeni-den doğuş” teması gelir.

Hikâye ve romanlarda, kişilerin yaşadığı ruhsal değişimlerin ve bireyleşim maceralarının anlatımında, bilinç dışına ait unsurları temsil eden arketipsel semboller kullanılır. Düz anlamda değerlendirildiğinde tek kişiyi ilgilendiren bu tip maceralar, aslında tüm insanlığı içine alan evrensel açılımlara sahip anlamlar taşırlar. Masallarda, kahramanın sihirli bir nesneye ulaşma uğruna yaptığı yolculuklar gibi, hikâye ve romanlarda da mevcut ortamdan kaçarak kendisini bulmaya çalışan kişinin amacı, iç güçlerini tanıyarak onlarla uzlaşmaktır. Bu süreç farklı metinlerde farklı entrik kurgularla hikâye ve roman dünyasına taşınır. Yeniden doğuş temasının işlendiği metinlerde, kişinin geçirdiği ruhsal büyüme süreci, kimi zaman uzun bir yolculuk, tabiata sığınma ve mevcut ortamdan kaçış, kimi zaman da yönlendirici bir gücün etkisiyle yaşanan değişimle ortaya konur. Kişiler düzleminden ziyade, kavramlar ve semboller seviyesinde yapılan değerlendirmeler, kahramanın bilinç dışındaki duyguların yansımaları olarak anlamlandırılır.

Tarik Buğra'nın *Osmancık* romanı, arketipsel sembolizm açısından bize oldukça zengin bir malzeme sunar. Bireyleşim macerasının, bir devletin kuruluş süreciyle birlikte ele alındığı romanda, iç güçleriyle uzlaşmaya çalışan insanın, kendisini ve çevresini algılama konusunda verdiği sınavlar, *Osmancık*'ın şahsında işlenir. Romanda kara güçleri temsil eden gölge arketipi, kişiler seviyesinde Aya Nikola, Nikeforos ve Kalanoz olarak karşımıza çıkar. Osman'ın eksik yönü olan

animası ise Malhun Hatun'la somutlaştırılır. Erkeği bütünleyen dışı öge olan anima arketipi, kişiyi kendisiyle sınırlı olmaktan kurtarır. "Kendisiyle sınırlı olan Osmancık, kendi dışına çıkmaya karar verdiği ilk anda animası ile karşılaşır ve eksikliğinin sebebini anlar" (Özcan 2003: 107). Romanda, yüce birey arketipi Edebalı ile temsil edilirken, Edebalı'nın tekkesi, simgesel anlamda bireyleşim macerasındaki değişim mekânı olan ve fonksiyonel anlamda ana rahmine karşılık gelen "balinanın karnı" (Campbell 2000: 107) olarak değerlendirilebilir. Osmancık'ın Osman Gazi Han'a dönüşme sürecinde yol gösterici olan arketipler diğer roman kişilerinin kılığına girerek karşımıza çıkarlar. Yönlendirici kişilerin yanı sıra, kahramanın ruhsal büyüme sürecinde onu yoldan çıkarmaya çalışan gölge arketipi de bilinç dışının kara gücünü temsil eder. Böylece "bastırılmış bilinç dışı içerikler, negatif duygular olarak tahripkâr biçimde ortaya çıkabilir" (Jung 2007: 95). Her ne kadar metinde fiziksel bir süreç gibi tasvir edilse de, kahraman asıl yolculuğu iç dünyasının gizli ve örtük dilini keşfetmek için gerçekleştirir. Arketipsel sembolizm, analitik psikolojinin verilerinden de yararlanarak insanın evrensel boyuttaki bu yolculuğunu itibarî dünyanın sınırları içinde okuyucuya sunar.

Arketiplerin en yoğun olarak bulunduğu kaynaklardan biri olan sanat eserleri, kolektif bilinç dışının gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir araç konumundadır. Bu yüzden edebî eserlerin Jung'un arketip teorisi dikkate alınarak farklı yönlerden değerlendirilmesi, insan gerçeğini yansıtmaya çalışan yazarın amacına ulaşmasına hizmet edecektir.

Ruhsal Dünyanın Aynası: Rüyalar

İnsanoğlunun bedenlen ve ruhen dinlenme ihtiyacının bir sonucu olan uyku hali, gerçek hayatın düz anlamıyla çevrelenmiş kişinin, her türlü duygu ve isteklerini sınırsız bir şekilde ortaya çıkaran rüyalara açılan bir kapıdır. Biyolojik yaşantımızın yaklaşık olarak üçte ikisini uykuda geçirdiğimizi belirten kaynaklar, bu süre içerisinde bedensel durgunluğun yerini bilincin aktivitelerinin aldığını ortaya koyarlar. Bu sebeple rüyalar, kişinin ruhsal yapısıyla ilgili bilinmeyen yönlerle dair ipuçları veren bir kaynak olarak değerlendirilmelidir. Erich Fromm, yorumlanmamış bir rüyayı, okunmamış bir mektuba benzetir. Ona göre rüyalar, "uykudayken bedenimizi terk eden ruhumuzun, gerçek yaşantısını yansıtan, akıldışı arzularımızın bir tatmin arayışıdır" (Fromm 1997: 49). Modern romanda, kişilerin duygu dünyalarına ait ayrıntıların verilmesinde rüyalar önemli bir araç olarak kullanılır. Normal şartlarda iç dünyasını açamayan kahramanın, gördüğü rüyalar, sembolik düzlemde yorumlanarak okuyucuya yol gösterir. Yazarın, karakterlerini oluştururken rüyalar yoluyla elde edebileceği, "bilinç ve bilinç dışı kutuplarının iletişiminden doğan" (Gökeri 1979: 59) insanın ruhsal bütünlüğü ve kişilik özellikleri, sembol dilinin çok katmanlı yapısıyla birlikte sunulur. İnsanî öze ait gerçekleri yansıtmayı amaçlayan edebî eserlerde, rüya motifi, insan ruhunu tüm çıplaklığıyla ortaya koyma çabasına hizmet eder.

Kişilerin kendilerini arama maceralarının, tarihsel bir konu çerçevesinde ele alındığı Elif Şafak'ın *Şehrin Aynaları* romanında, engizisyon zulmünden kaçan insanların, İspanya'dan İstanbul'a uzanan kaçış macerası hikâye edilir. Yahudi kimliğini gizlemek zorunda kalan insanların yaşadığı eziklik psikolojisi ve birtakım kompleksler kişi ve kavram seviyelerinde ortaya konduğu gibi, rüyalarda açığa çıkan sembollerle de sezdirilir. Romanda, Miguel Pereira, hayatına anlam yükleyemediği için, tutunacak bir dal bulamayan ve durumunun farkında olan bir insandır. Miguel, kardeşi Antonio'nun eşine ilgi duyar ve bu ilgi zamanla karşılıklı bir ilişkiye dönüşür. Romanda macerası en geniş şekilde ele alınan Miguel'in gördüğü rüyalar, kapalı kalan olayları aydınlatarak tarzda romana dahil edilir. Arketipsel sembolizmde, "aşama arketipinin sergilenmesi sırasında kahramanın gittiği uzak ülke, aslında kahramanın kendi bilinç dışıdır" (Dökmen 1993: 63). Romanda, kardeşi ve çevresiyle yaşadığı anlaşmazlıkların, rüyasında ortaya çıkan sembollerle sezdirildiği Miguel'in kimseyle paylaşmadığı duygu ve düşünceleri rüya aracılığıyla dışa vurulur. Rüyasında bir serüvene davet edilen Miguel, orada her şeyin gerçek dünyadakinin tam tersi olduğunu görür. Tanıdığı dilenci burada bir kral olarak karşısına çıkarken, ağaçların dalları toprağın altında olup, kökleri yukarıya doğrudur. Yüzlerce dipsiz kuyuyla karşılaşan Miguel, bu kuyuların birinde Harut ve Marut'u, diğerinde ise Yusuf peygamberi görür. Miguel'in bilinç dışına hapsettiği duyguların yansımaları, rüyasında farklı kişilerin kılıklarına bürünerek karşısına çıkar. Kişinin kendisine gönderdiği mesajlar olarak yorumlanan rüyalar, Miguel'i yüzleşmekten kaçındığı düşüncelerle karşı karşıya getirerek, yaşadıklarının kendisi üzerindeki etkilerini açık bir şekilde görmesini sağlar.

Fantastik edebiyat ürünlerinde gerçeküstü unsurların baskın olması okuyucuyu metinden uzaklaştırabilir. Ancak sembol dilinin anlatılardaki görüntü seviyelerini dikkate alarak yapılacak bir çözümleme, metnin amacını ve satır aralarındaki görünmeyen anlam dünyasını zengin bir bakış açısıyla ortaya koyar. Rüyalar da ruhun geçirdiği tecrübeleri ve uyanırken dışa vurulamayan bilinçaltının sırlı dünyasını metne taşıyan kanallar olarak değer kazanır ve metin analizinde önemli rol oynarlar.

İhsan Oktay Anar'ın fantastik öğelerle örülü romanı *Puslu Kıtalar Atlası*'nda baş kişi Bünyamin'in dünya kitabını okumak için çıktığı yolculuğun sembolik durakları ve bu yolculukta karşılaştığı kişi ve olaylar anlatılır. İç içe geçmiş hikayelerle oluşturulan romanın bazı bölümlerinde rüya motifinden yararlanır. Hatta düş görme ile uyanık olma hali kimi zaman yer değiştirerek hangisinin gerçek olduğuna dair hem kahramanda hem de okuyucuda şüphe oluşur. Tasarladığı dünya atlasını yazabilmek için rüya halini kullanan Uzun İhsan Efendi, uykunun bir uyanış ve düşlerin de gerçeğin ta kendisi olduğunu düşünür:

“Az önce uyanıp gözlerini gerçek dünyaya açarak yatağında gerinmeye başladığında belki de bir uykuya dalmıştı. Eğer bu doğruysa, şimdi gördüğü her şey bir düşü. Gördükleri ister gerçek, ister düş olsun, bundan gerçeği ya da düşü gören bir öznenin varlığı çıkıyordu” (46).

Romanın ilerleyen bölümlerinde dünya atlasının ayrıntıları Uzun İhsan Efendi'nin oğlu Bünyamin'e gönderdiği mesajlarla ortaya çıkar. Bedenin dış dünyadaki yolculuğuna rehberlik eden fiziksel ölçülerin yerini, rüyalarda açığa çıkan bilinç dışının yansımaları alır. Nitekim, Uzun İhsan Efendi'nin amacı diğer kâşiflerden farklı olarak keşfedilmemiş kıtaların izlerini, içtiği uyku şurubu yardımıyla yelken açtığı rüyalarda bulmaktır. Babasının atlasıyla yola çıkan Bünyamin'in gördüğü rüyalar da ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Rüyasında yeraltının bin bir çeşit hazine ve tehlikelerini gören Bünyamin, bir ağacın köklerini takip ederek kurtulur ve ağaçtaki tek meyveye karşı dayanılmaz bir istek duyar. Rüyada karşımıza çıkan bu semboller mitolojide yaygın olarak kullanılan “hayat ağacı” motifini hatırlatır. Romanda “ağaç”, yer altındaki maceradan yaralı olmasına rağmen kurtulan Bünyamin için “arzuları gerçekleştiren bereketli yanıyla Dünya eksenidir” (Campbell 2000: 245). Başkişinin ağaca tutunarak yeryüzüne çıkışı simgesel yolculuğun önemli bir aşamasının başarıyla geçildiğine işaret eder. “Bilmek” ve “şahit olmak” eylemlerinin derin anlamları üzerine kurulan romanda, Uzun İhsan Efendi, kişinin ruhsal büyüme macerasının önemine ve bu macerada rüyaların yol gösterme işlevine sık sık vurgu yapar:

“Bilmek ve şahit olmak en büyük mutluluktur. Macera ise büyük bir ibadettir; çünkü O'nun eserini tanımanın başka bir yolu olduğunu görebilmiş değilim.(...) [Atlasımı] daima yanında taşı ve atıldığın bu macerada yolunu kaybedecek olursan bu düş atlasının sayfalarını karıştırabilirsin” (55).

Jung, “düşler, yakından bakıldığında komplekslerle ilgili belirtilerdir.” (Jung 2000: 123) der. İç dünyaya açılan kapıların önünde engel olan bu olumsuz duygu ve düşünceler, kişi tarafından bastırıldıkça daha da büyüyerek bilinç üzerinde baskı kurmaya başlar. Edebî anlatılarda kişilerin ayrıntılı olarak tanıtılmasında ve olaylar karşısındaki tavırlarının anlaşılmasında rüya motifi önemli bir unsurdur. Sembol dilinin okunmasıyla anlaşılır hale gelen rüyalar, insanı uyanıkken bile fark edemediği gerçeklerle yüzleştirir. Bu bakımdan rüyalar, sahip oldukları anlam yoğunluğu ve çağrışım gücüne göre değerlendirilmelidir.

Psikolojik Yapının Mekâna Yansımaları: Labirent Mekânlar

Kişinin yeryüzü üzerinde durduğu konumu belirleyen mekân, fiziksel ve coğrafi boyutun yanı sıra, insan ruhunun çözümlenmesinde de önemli rol oynayan bir araçtır. Hikâye ve romanlarda mekân, içinde yaşayan insanın psikolojik durumuna göre şekillenerek, ruhsal yapısından hareketle boyut kazanır. Mekân, olayların geçtiği yer hakkındaki tanıtıcı bilgilerle ve tasvirlerle tanım-

lanırken, temaya ve kişilerin ruhsal dünyalarına dair önemli ipuçlarına işaret eder. Mekâna ait semboller, tabiat unsurları, renkler ve diğer dekoratif unsurlara yapılan vurgularla ortaya konur. Mekânın, temanın açılmasına hizmet etme fonksiyonu, sadece fiziksel ölçümlere göre değerlendirilmeyerek, mekân-insan ilişkisinden hareketle çözümlenmesini gerekli kılar.

Hikâye ve romanlarda kişilerin kabullerine göre anlam kazanan mekân, olayların seyrine göre dar ya da geniş olma vasfını kazanabilir. Kendisiyle ve çevresiyle barışık olan insan, bulunduğu mekânda sıkılmazken, baskı altında olan kişi için mekân, ezici bir ağırlığa sahiptir. Bu yüzden mekânın daralması ya da genişlemesi, kahramanın ruhsal durumuyla doğrudan ilişkilidir. Olgusal anlamda kapalı mekanlar, “genellikle mutsuz bilincin trajik bir süreçte gelişen tükeniş öyküsünü yansıtır” (Korkmaz 2007:410).

Sabahattin Ali'nin “Ses” adlı hikâyesinde başkışı Ali'nin dramı, mekân içindeki konumu ve mekânın onun üzerinde bıraktığı etkiye göre ortaya konur. Ait olduğu coğrafyada kendisini daha rahat hissederek Ali'nin, bu ortamdan kopararak, başta insanların tavırları olmak üzere her şeyin kendisine yabancı olduğu bir mekâna götürüldüğünde yaşadığı değişim, labirent mekân halini alan ortamın, Ali üzerinde kurduğu baskıyla birlikte verilir. Bir ses yarışması için Ankara'ya getirilen Sivaslı Ali'nin şahsında, tüm hikâye boyunca ön plana çıkarılan çatışma, Ali'nin tek cümlesiyle ifade edilir:

“Ben o odada bir türlü sesimi bulamadım” (118).

Sivaslı Ali'nin mekânla olan ilişkisinden hareketle, mekânın kahramanın psikolojisi üzerindeki etkisine işaret edilen hikâyede, köy-kasaba, saz-piyano, sarısiyah gibi çatışmalarla da temaya belirginlik kazandırılır. “Labirent temalı” (Bourneur-Quellet 1989: 117) anlatımlarda, mekânın kahraman üzerindeki ezici baskısı mekânın daralmasına sebep olurken, mekân tasvirleri kişinin yaşadığı ruhsal değişimlerden izler taşır. Mekân ve insan arasındaki ilişki, insanın yaşadığı ruhsal karmaşayı dışı vuracak şekilde sezdirilir. Karanlık odalar, yokuşa çıkan merdivenler, gidip gelinen yollar, kuyu, tavan arası, mahzen gibi örneklerle karşımıza çıkan labirent mekânlar, dış dünyadaki konumlarına göre değil, ruhsal yapıyı yansıtmaya işlevine göre değer kazanırlar.

Oğuz Atay'ın *Korkuyu Beklerken* adlı hikâye kitabındaki “Beklenen” başlıklı hikâyede, tavan arasında unutulmuş sevgiliyle yıllar sonra karşılaşan kadın kahramanın, yaşadığı ruhsal çatışmalar tavan arasının simgesel düzlemdeki yorumu çerçevesinde sunulur:

“Eski sevgilisi yatıyordu yerde. Tozlanmış, örümcek bağlamış tavan arasındaki her şey gibi. Kitap sandığına ve resim tahtalarına örümcek ağlarıyla tutturulmuş eski bir heykel gibi” (30).

Tavan arasındaki eşya ve resimlerin hatırlattığı geçmiş günler ve intihar eden sevgilinin hissettirdiği vicdan azabının ağırlığı, başkışıyı tavan arasına çağırır. Kişinin unutmak ya da geçici olarak uzaklaşmak istediği duygu ve düşüncelerin itildiği bilinç dışı, tavan arası ile sembolize edilir. Mekânın karanlık ve boğucu atmosferi, canlanan hatıralarla bir yüzleşme alanı haline gelir.

İnsanın ruhsal bunalımları ve iç çatışmalarının işlendiği romanlarda labirent mekânlar önemli işlevlere sahiptir. Bu tip mekânlar, kişinin gizli kalmış yönlerini yansıtacak tarzda kurgulanır. Kişinin olaylar içindeki rolünden ziyade, mekânla olan mücadelesi ön planda yer alır. Mekân, insan ruhundaki değişimleri ve çatışmaları görünür kılan bir unsur olarak hem metne ait bir materyal unsur, hem de sembol dilinin mekâna yansıyan dışavurumu olarak değer kazanır.

Nicelikten Niteliğe Dönüşen Semboller: Sayılar

Varlıkları nicelik yönünden, zaman ve mekân üzerinde konumlandırılan sayı sistemleri, farklı kültürlerde çeşitlilik göstermelerine karşılık temelde evrensel geçerliliğe sahip anlamlar taşırlar. Sayıların ortaya çıkışıyla, insanın düşünce mekânizması arasındaki ilişkiden hareketle anlam kazanan sayı sembolizmi, sayıların sadece matematiksel işlemlerde değil, aynı zamanda ruhsal yaşantının alanı olan iç dünyamızın ifade şekli olarak da önem kazandığını gösterir.

Batıl inançlardan bilimsel çalışmalara kadar pek çok alanda karşımıza çıkan sayılar, matematiğin yanı sıra sosyal bilimlerde de başvurulan bir kaynaktır. Hikâye ve romanlarda, olayların meydana geliş süreleri veya varlıkların sayısı sembolik düzlemde sorgulanması gereken ayrıntılardır. Kitab-ı Mukaddes'e göre evrenin altı günde yaratılmış olması, sınıflandırma sayısı olarak üçün kullanılması, iki sayısının bölünmeye ve uyumsuzluğa işaret etmesi gibi örnekler, sayıların sembolik anlamlarına göndermede bulunan tanımlamalardır.

Tank Buğra'nın *Gençliğim Eyvah* romanında da, karşı gücü kişiler düzleminde temsil eden İhtiyar'ın gizli niyetleri sayı sembolizminden yararlanılarak verilir. Delikanlı'yı gizli emelleri için kullanmaya çalışan İhtiyar'ın planının son aşaması "kırkinci oda" ile sembolize edilir. Bu yüzden İhtiyar, Delikanlı'ya kırkinci odayı göstermeden, onu elinden kaçırmak istemez. Genellikle kritik zamanların ifadesinde kullanılan kırk sayısı, "arınmanın ve yaşam aşamasının tamamlanışı" (Schimmel 2000: 268) olarak değerlendirilir. Roman- da ise, kırkinci odaya gelmeden önce yaşanan süreç, İhtiyar'ın, hedefine ulaşmak için bekleme ve hazırlanma dönemine işaret eder.

Edebî eserlerde yazarın kullandığı semboller, dış vurulamayan duygulara ışık tutar. İnsanın iç dünyasındaki parçalanmalar sembollerle daha açık bir şekilde yansıtılır. Anlatıcının ya da kahramanın sık sık vurgu yaptığı sayısal ifadeler de, doğrudan ortaya koyulamayan duygu ve düşünceleri yoğunlaştırılmış olarak okuyucuya sunar. Elif Şafak'ın *Şehrin Aynaları* romanında, kişinin iç güçleriyle

uzlaşmadığı noktalarda ortaya çıkan çatışmaların sebep olduğu kimlik bunalımı, sayı sembolizminden yararlanılarak ifade edilmeye çalışılır:

“En önemli gerçektir, birken iki olabilenin, iki iken sıfır olabileceğidir” (261).

Kişiliğinin karanlık yönleriyle uzlaşmayı başarabilen insan, bir sayısının ifade ettiği bütünlüğe ulaştıktan sonra, ruhsal yaşantısına yön veren ve kimi zaman açığa vurulmayan yönlerini de kabullenir. Böylece birken iki olmayı başarır. Ancak, “öteki denen insanın sayısı” (Schimmel 1998: 58) olan iki, ruhsal yapıdaki bölünme ve uyumsuzluğu temsil ettiği için, bireyleşim sürecini tamamlamayan kişi, ruhsal bütünlük açısından ağır darbeler alır. Romanda vurgulanmak istenen kişinin kendisini tanıma serüveni, sayıların temsil ettiği anlamlarla daha zengin bir şekilde ifade edilir.

Montaj Olarak Kullanılan ve Sembolik Anlam Taşıyan Metinler

Hikâye ve romanlarda montaj yoluyla yer alan metinler, yazarın vermek istediği düşünceyi daha etkili kılar. Ayrıca, metinde doğrudan doğruya verilemeyen ayrıntılar, sembolik anlam taşıyan masal, efsane, halk hikâyesi, mit ve kutsal kitaplardan yapılan iktibaslarla ortaya konmaya çalışılır. Yazar, bu işlemi gerçekleştirirken ana metinle, montaj olarak kullanılan parça arasındaki geçiş birimlerini dikkatle oluşturmalıdır. Nitekim, montajlanan parça, ana metindeki akışı bozmadan verildiği taktirde anlatıyı çok yönlü olarak açımlayan bir kaynağa dönüşür. Aradaki kopukluk yazarın, dolayısıyla metnin anlaşılmasını zorlaştırır.

Bireyin, kendisi olma mücadelesini ve bu macerada karşılaştığı engelleri, baskı ve özgürlük çatışması çerçevesinde ele alan Cengiz Aytmatov, romanlarını halk hikâyeleri ve efsanelerden parçalarla zenginleştirerek sunar. Eserleri pek çok dile çevrilen yazar, insanın evrensel açılımlara sahip problemlerini ana tema olarak ele alır. *Gün Uzar Yüzyıl Olur* romanında kullandığı “Mankurt Efsanesi” ve *Cengiz Han’a Küsen Bulut* romanındaki “Sarı Özek Kurbanları” başlıklı efsane, onun ötekileşme sorununa işaret eden en dikkat çekici örneklerdir. “Mitin kişisel açılımı olan Jolaman, insanın içinde taşıdığı potansiyel ötekiliğin/ötekileşmenin yoğunlaştırılmış imgesidir” (Korkmaz 2004: 26). Kişilerin, kendilerine yabancılaşarak manevî değerlerine karşı sağırlaşmalarının ele alındığı *Gün Uzar Yüzyıl Olur* romanında montaj olarak kullanılan Mankurt efsanesi, başta Sabitcan olmak üzere ötekileşmiş insanların içine düştükleri trajik durumu ve bu insanların kayıplarını derin anlamda sorgulayan bir metindir. *Cengiz Han’a Küsen Bulut* romanında, dikta yönetimin insanlar üzerindeki yıkıcı etkileri, başkişi Kuttubayev’in kaleme aldığı ve Cengiz Han’ın hakimiyet hırsının, doğal yaşamın karşısında bir tehdite dönüşmesi hikâyesiyle anlatılır. Bu efsane, temaya açıklık kazandırmanın yanı sıra, okuyucunun kişi ve kavramlar arasındaki paralellikleri ve zengin açılımları görmesini sağlar.

Hikâye ve romanlarda kutsal kitaplardan alınan kıssalardan da faydalanılır. Sembolik anlatımın yoğun olduğu bu tip metinler, genellikle kişilere

bireyleşim sürecinde yol gösteren bir işleve sahiptir. Tarık Buğra'nın hemen hemen tüm romanlarında ele aldığı yeniden doğuş teması, çeşitli metinlerden montaj yoluyla alınan parçalarla birlikte sunulur. Örneğin, *Osmancık* romanında, Osmancık'ın yaşadığı bireyleşim macerası, Yedi Uyurlar hikâyesine telmihte bulunularak işlenir. Jung, bu hikâyenin yeniden doğuşu sembolik bir dille anlattığını belirterek şu şekilde anlamlandırır:

“Her kim mağaraya, yani herkesin kendi içinde taşıdığı mağaraya ya da bilincin dışındaki karanlığa girerse, kendisini önce bilinç dışı bir dönüşüm sürecinin içinde bulur” (2003: 67).

Osman'ın, Edebalı'nın tekkesinde ruhsal anlamda yaşadığı yeniden doğuşun önemi, Yedi Uyurlar benzetmesi ile vurgulanır. Edebi eserlerde sıkça başvurulan bir teknik olan montaj, sembolik düzlemde okunması gereken alıntıların, ana metinde kullanılmasıyla, anlatının ifade gücünü ve tematik vurguyu güçlendirir.

Metnin içeriğini zenginleştirmek ve mesajı daha etkili kılmak için yararlanılan montaj tekniğinde, aynen aktarımla ya da özetleme yoluyla, önceden üretilmiş metin parçaları kullanılır. Montajlanan parçalar metni doğrudan açabileceği gibi sezdirme yoluyla ve okuyucunun arka plan kültürünün yardımıyla çözümlenebilecek simgesel anlamlarla da ana metne bağlanabilirler. Az sözle birden fazla durumun anlatılması ya da ruhsal dünyanın düz anlatıma sığmayan derin yönlerinin ifade edilmesi gerektiğinde montaj tekniği sembol dilinin de yardımıyla metnin anlam boyutunu zenginleştirir.

Sonuç

Sembollerin anlatı metinlerinde ortaya koydukları çeşitliliği yansıtan bu görüntü seviyelerinin yanı sıra, zamansal ifadeler, isimler, renkler, geometrik şekiller, tabiat olayları ve hayvanlar da sembol dilinin ifade vasıtası olarak kullanılabilir. Sembol dilinin yorumlanabilmesi ve metne kazandırdığı anlam yoğunluğunun doğru bir şekilde okunabilmesi için, okuyucunun belli bir donanıma sahip olması gerekir. Tarih, felsefe, psikoloji, sosyoloji, mitoloji, matematik ve tıp gibi bilimlerin yardımıyla çözümlenebilecek olan sembol dili, konuşma ve yazı dilinden farklı bir yoğunlukla karşımıza çıkar.

Sembol kullanımını sadece edebi eserlerle sınırlı olmayıp, gündelik hayatın tekdüzelikli karşısında, kendisine yeni ifade imkanları arayan insanların da başvurduğu bir yönelimdir. Nitekim sembolizm, “büyük ölçüde, saf duyu algılarının, tecrübemizde bulunan daha ilkel unsurlar adına semboller görünümü altında kullanılması” (Whitehead 2000: 26) ile pratiğe dökülür. Edebi eserlerde ise, estetize edilerek ve itibari dünya içerisindeki önemli ayrıntıları birtakım görüntülerin arkasına gizleyerek vermeye çalışan sanatçı için anlamı derinleştiren bir aktivitedir.

Sayırsız duygu ve ruh halini içinde barındırabilen insan gerçeğinin çözümlenmesinde anlatı metinleri, önemli bir yere sahiptir. İnsanı duyarlılıkları ve insana

bağlı olayları en iyi yansıtan kişiler olan sanatçılar, sembol dili sayesinde, gündelik dilin sınırlarını genişleterek yeni ve özgün ifade imkânları ortaya koyarlar. Sanatçılar, sembol kullanmadaki başarılarına göre değerlendirildiğinde, özgün semboller kullanan yazarların ortaya koydukları eserler, kendilerine her dönemde okunma ve evrensel ölçülere ulaşma ayrıcalığı vermiştir. Aynı zamanda sembol dili, edebî metinleri tek boyutlu olmaktan kurtararak, farklı yorumlara müsait anlam ve çağrışımlarıyla okuyucuya zengin bir dünya sunar. Metin karşısında hazırlıklı ve donanımlı bir okuyucu isteyen sembol dili, edebî eseri her okunuşta yeniden üretilen dinamik ve canlı bir kaynağa dönüştürür.

Kaynaklar

- Anar, İhsan Oktay (2007). *Puslu Kıtalar Atlası*. İstanbul: İletişim Yay.
- Ali, Sabahattin (2000). *Sabahattin Ali Bütün Öyküleri I*. İstanbul: YKY.
- Atay, Oğuz (1997). *Korkuyu Beklerken*. İstanbul: İletişim Yay.
- Aytmatov, Cengiz (1995). *Gün Uzar Yüzyıl Olur*. İstanbul: Ötüken Yay.
- (1995). *Cengiz Han'a Küsen Bulut*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Buğra, Tarık (2002). *Osmancık*. İstanbul: Ötüken Yay.
- (1997). *Gençliğim Eyvah*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Campbell, Joseph (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Dökmen, Üstün (1993). “Düşler Tarlası Filminde Arketipler”. *Adam Sanat* 96: 63-68.
- Fromm, Erich (1997). *Rüyalar Masallar Mitoslar*. İstanbul: Arıtan Yay.
- Gökeri, A.İ (1979). *Arketiplere Dayanan Yeni Bir Tahlil Metodunun Tanıtılarak İngiliz Ve Türk Edebiyatında Bazı Romans Ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*. Doktora Tezi, Ankara: DTCF.
- Jung, C. Gustav (2001). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. İstanbul: Say Yay.
- (2003). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yay.
- (2007). *İnsan ve Sembolleri*. İstanbul: Okuyan Us Yay.
- Korkmaz, Ramazan (2004). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Türksöy Yay.
- (2007). “Romanda Mekanın Poetiği”, *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan (Ed.Ayşenur Külahlıoğlu İslam - Süer Eker)*. Ankara: Grafiker.
- Özcan, Tarık (2003). “Osmancık Romanının Arketipsel Sembolizm Açısından Yorumlanması”. *Bilig* 26: 103-116.
- Schimmel, Annemarie (2000). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Stevens, Anthony (1999). *Jung*. Çev. Ayda Çayır. İstanbul: Kaknüs Yay.
- Şafak, Elif (1999). *Şehrin Aynaları*. İstanbul: İletişim Yay.
- Whitehead, Alfred North (2000). *Süreç Epistemolojisi Bağlamında Sembolizm*. Çev. Ramazan Ertürk. Ankara: Yayınevi.

An Evaluation of the Images of Symbolic Language in Short Stories and Novels

Ebru Burcu Yılmaz*

Abstract: Literary texts present human reality with a richness that goes beyond the boundaries of daily language. In doing this, authors make use of the poetic qualities of language and the symbol-producing potential of the unconscious. What distinguishes literary works from ordinary texts is symbolic language, which has the potential to give expressions an original and effective shape. The meanings behind symbolic language can be implied either through the representation of persons or concepts, or through the creation of a variety of images. That is why, in analyzing symbolic language, it is essential not only to focus on the elements in the text but also to make use of information external to the text and methods belonging to different scientific disciplines. This article will use example texts to identify the images through which symbolic language can appear in short stories and novels.

Key Words: Symbolic language, archetype, short story, novel, dream.

* Assist. Prof. Dr., İnönü University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature / MALATYA
eburcu@inonu.edu.tr

Анализ изображений символического языка в рассказах и романах

Эбру Бурджу Йылмаз *

Аннотация: Литературные тексты доводят до читателя человеческую реальность богатством литературного (выше повседневного) языка. Авторы при этом используют поэтическую функцию языка и привилегию бессознательной символизации. Важная сила, защищающая литературные произведения от обычности и обыденности, скрыта в языке символов, придающем уникальные и эффективные формы. Значения текстов, передаваемые читателю посредством символики, могут передаваться также представлением понятий или людей, и в то же время скрываться в тени некоторых действий. Поэтому для понимания литературного произведения наряду с рассмотрением элементов текста для анализа языка символов, необходимо обращение и к другим сведениям или различным методам научных дисциплин. В этой статье на примере образцов текстов сделана попытка показать изображения символического языка, встречающегося в рассказах и романах.

Ключевые Слова: символический язык, архетип, рассказ, роман, сон.

* Университет Иноню, факультет литературы и естественных наук, кафедра турецкого языка и литературы / МАЛАТЬЯ
eburcu@inonu.edu.tr